

ลักษณะการศึกษาในสังคมไทยโบราณ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้พุทธพจนตรัสสอนและเตือนให้พระสงฆ์สาวก
ตระหนักถึงหน้าที่คือสังคมาว่า

ภิกษุทั้งหลาย พุทธาหมณะและคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย
บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจิวูร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัย เกสัชบริวาร
แม่เธอทั้งหลายก็จึงเป็นผู้มอุปการะมากแก่พุทธาหมณะและคฤหบดีทั้งหลายจงแสดง
ธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในเบื้องกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครอง
ชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้ง อรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธฺิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พุทธาหมณะ
และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด

จากพุทธพจน์ที่ยกมากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า หน้าที่ทางสังคมของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่ง
เกิดจากความผูกพันในคานความ เป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยประชาชนเกี่ยวกับปัจจัยที่จำเป็นใน
การดำรงชีพ แต่เมื่อกล่าวถึงในแง่ของคุณธรรม พระสงฆ์มีหน้าที่ในการสงเคราะห์ประชาชน
ให้พ้นจากทุกข์ด้วย บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมจึงมีหลายรูปแบบ กล่าวคือ นอกจากจะเป็น
ผู้นำเผยแผ่ธรรม ประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างอันดีงาม ตลอดจนเป็นผู้สั่งสอนอบรมศีลธรรม
อันเป็นเรืองทางศาสนาแล้ว พระสงฆ์ยังได้ช่วยเหลือประชาชนในคานต่าง ๆ อีก เช่น
เป็นหมอยา หมอคู่ หมอเวทมนต์ ตุลาการ ครูสอนหนังสือ ฯลฯ บทบาทคือสังคมาดังกล่า
วของพระสงฆ์ทำให้วัดในสมัยโบราณเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมดังต่อไปนี้

พระมหาปัญฺฑิต ปญฺฑิตโค, บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน, (พระนคร:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๕.

วัดเป็นสถานรักษาพยาบาลและการบำบัดโรค ด้วยเหตุที่คัมภีร์ยาและแพทย์
แผนโบราณส่วนใหญ่มีบันทึกไว้เป็นภาษาบาลี ซึ่งวัดเป็นแหล่งที่มีความรู้ในด้านนี้เป็นอย่างดี
จึงเป็นสาเหตุให้สงฆ์เข้ามามีบทบาทในการรักษาโรคและเป็นการรักษาทางจิตวิทยาด้วย
ความเชื่อถือศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อหมอพระควบคู่กันไปด้วย

วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและให้บริการด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
ชีวิตมนุษย์ในทุกๆระยะตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ของชาวบ้านในงานเทศกาล
ต่าง ๆ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของบุคคลในละแวกใกล้เคียง

วัดเป็นสถานที่รับฟังและให้คำปรึกษาเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาคับข้องใจ เป็นที่พึ่งทางใจ
ของราษฎร ซึ่งเป็นหน้าที่ของสงฆ์ตามหลักพุทธศาสนาที่มุ่งการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์
โดยการไขหลักธรรมเข้าแก้ไข้ปัญหาชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เข้ามา
เกี่ยวข้อง เช่น การทำนายโชคชะตา การเสาะเคราะห์ปัดรังควาน เป็นกรรมวิธีทาง
จิตวิทยาที่ช่วยสร้างความสงบทางจิตและความสบายใจให้กับผู้มีทุกข์ร้อน

วัดเป็นสถานสงเคราะห์ให้บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยและเล่าเรียน
เป็นสถานที่รับคนทุกประเภทให้เข้ามาอยู่อาศัยได้ ศาลาวัดจะเป็นสถานที่พักพิงของผู้เดินทาง

วัดเป็นคลังพัสดุที่มีผู้นำมาถวายเพื่อเป็นของใช้ส่วนรวม

วัดเป็นศูนย์กลางศิลปกรรม วัฒนธรรมทั้งด้านจิตรกรรม ปฏิกิจกรรม หัตถกรรม
เพราะวัดเป็นแหล่งให้การศึกษา พระสงฆ์เป็นกลุ่มคนผู้ที่มีความรู้ที่ลึกซึ้งกลุ่มหนึ่งของสังคม
และมีเวลาว่างพอที่จะสร้างสรรค์งานศิลปะต่าง ๆ

นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งที่ตัวแทนของอำนาจฝ่ายปกครองใช้เป็นที่ประชุมแจ้ง
กิจการต่าง ๆ ให้ราษฎรทราบ สังคมไทยทุกหน่วยย่อยจึงมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็น
ศูนย์กลางและสมบัติของส่วนรวม และพระสงฆ์ก็จะได้รับความเคารพนับถือและเป็น
ศูนย์รวมแห่งความรวมมือต่าง ๆ

หากเราเชื่อว่าการศึกษาคือกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่สิ้นสุด และคนเราย่อมใช้เวลาตลอดชีวิตเพื่อการเรียนรู้ในรูปแบบหนึ่งเสมอ อาจกล่าวได้ว่า ในอดีตวัดได้ทำหน้าที่ให้การศึกษแก่ชุมชนได้อย่างสมบูรณ์และต่อเนื่อง กล่าวคือ นอกจากวัดจะให้การศึกษาเบื้องต้นในวิชาความรู้ค่านิยมวิถี และการอบรมสั่งสอนด้านศีลธรรมจรรยาแล้ว ชาวบ้านยังสามารถศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ เช่น วิชาช่างแขนงต่าง ๆ โหราศาสตร์ การแพทย์ ฯลฯ จากวัดได้ แต่โดยที่ผู้ที่จบการศึกษาจากวัดไปแล้วยังคงมีความสัมพันธ์และการติดต่อกับวัดอยู่ จึงเป็นโอกาสได้เพิ่มพูนประสบการณ์และความรอบรู้จากวัดได้ตลอดเวลา ดังจะกล่าวการศึกษาและวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาของฆราวาสกับสงฆ์ต่อไปโดยละเอียด

การศึกษาของคณะสงฆ์ในสังคมไทยโบราณ

กลุ่มครูทั้งหลายผู้ได้บรรพชา เป็นสามเณรหรืออุปสมบท เป็นภิกษุในบวรพุทธศาสนานั้น ก็ด้วยจุดประสงค์ที่จะศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งการศึกษาของคณะสงฆ์ในพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นแบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือ

๑. การศึกษาด้านคันถธุระ หรือการศึกษาด้านปริยัติ หมายถึงการศึกษาพระไตรปิฎกให้รอบรู้พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นการศึกษาทางทฤษฎี มีลักษณะพิเศษคือ ผู้เรียนต้องศึกษาภาษาบาลีก่อนจึงจะสามารถอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจได้ การศึกษาแผนกนี้จึงต้องใช้เวลาหลายปี

๒. การศึกษาด้านวิปัสณาธุระ หรือการศึกษาด้านปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติกรรมฐานและวิปัสณากรรมฐาน ซึ่งอาจเรียนรู้ได้โดยไม่ต้องรู้ภาษาบาลีหรือวิชาหนังสือใด ๆ เป็นการเรียนด้วยการภาวนาเพื่อให้บรรลุธรรม

โดยเหตุที่พระสงฆ์ศึกษาด้านคันถธุระเป็นผู้มีความรู้ความสามารถสั่งสอนฆราวาสให้อ่านเขียนหนังสือ และได้เทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน การศึกษาฝ่ายคันถธุระจึงเป็นการศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการมาเป็นเวลานาน เพราะมีประโยชน์ต่อ

การปลูกฝังค่านิยมธรรม และการผลิตผู้มีความรู้ให้กับสังคม ซึ่งส่วนหนึ่งได้เข้าไปรับใช้ระบบราชการ

วิธีการศึกษาเล่าเรียนของคณะสงฆ์นั้น นอกจากจะมีพระสงฆ์ทรงคุณความรู้ เป็นผู้บอกพระปริยัติธรรมแก่คณะสงฆ์ด้วยกันเองแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงให้ความสนับสนุน โดยโปรดฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้มีความรู้ได้เป็นผู้บอกพระปริยัติธรรมด้วย บางสมัยจะทรงเป็นผู้บอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรด้วยพระองค์เอง ดังกรณีของพระเจ้าทรงธรรมผู้เป็นกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา

สถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมคือ วัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ทรงคุณความรู้ นอกจากนี้ก็มีสำนักปราชญ์ราชบัณฑิต และวังหลวง วังเจ้า

ภาษาที่ใช้ในการเรียนพระไตรปิฎกคือ ภาษาบาลี ซึ่งถือว่าเป็นภาษาของพระศาสนา เพราะคัมภีร์ทางศาสนาพุทธนิกายหินยานล้วนแต่มีการจารึกไว้ในภาษาบาลี สำหรับไทยซึ่งรับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียและขอมนั้นได้จารึกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีแต่ใช้ตัวอักษรขอม ผู้ที่ประสงค์จะศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกจึงต้องศึกษาอักษรวิธและไวยากรณ์ของภาษาบาลีและขอมด้วย รูปแบบการศึกษาเช่นนี้ได้สืบทอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปีนับแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ คนสมัยก่อนจึงมีความเคารพในตัวอักษรที่เชื่อว่าเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ทั้ง ๒ ภาษาเนิ่นนาน และมักนิยมสร้างหนังสือทางศาสนา ทั้งพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางศาสนาเรื่องต่าง ๆ เป็นการบำรุงการศึกษาของสงฆ์และสามเณร และการสืบอายุพุทธศาสนา โดยการจารลงในใบลานหรือสมุดไทยด้วยภาษาบาลีและอักษรขอม โดยถือกันว่าเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่ง

✓ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า, (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๓๒๐.

การ ประเมินผลการศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ในพุทธศาสนานั้นยังไม่มีกรรมวิธี
 ที่กำหนดโดยรัฐหรือสังคมที่จะเป็นเครื่องทดสอบความรู้ความสามารถของนักบวชในพุทธศาสนา
 จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของคณะสงฆ์ครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระนารายณ์มหา
 ราช เนื่องจากการที่คณะสงฆ์ได้รับสิทธิพิเศษในการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานให้กับทางการ
 จึงมีผู้นับมาบวชเป็นพระมากเพื่อเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานดังกล่าว ดังนั้น เพื่อป้องกัน
 ไม่ให้ศาสนาเสื่อมและเพื่อจัดหาแรงงานให้กับทางราชการได้เพียงพอ จึงได้มีการกำหนด
 ให้พระสงฆ์ต้องสอบพระปริยัติธรรมเป็นครั้งคราว โดยกำหนดแน่นอนลงไปว่าพระสงฆ์บวช
 มากี่พรรษาจะต้องมีความรู้ในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีขั้นใด พระสงฆ์ที่สอบความรู้ไม่ได้
 ตามเกณฑ์ของลาจากสมณเพศและจะต้องถูกส่งกลับไปสังกัดมูลนายต่อไป ลาลูแบร์ ซึ่งเป็น
 ราชทูตฝรั่งเศสมาเจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ ได้เล่าไว้ว่า

ด้วยภิกษุนี้เมื่อภิกษุหรืออย่างกว้างขวางมากนอกเหนือสิ่งอื่นใดนั้นไม่ต้องเกณฑ์เขาเดือน
 รับราชการปีละ ๖ เดือน ..... เพื่อที่จะลดจำนวนผู้เสวยภิกษุขึ้นให้น้อยลง
 สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรดให้มีการทดสอบความรู้บรรดาพระภิกษุทั้งหลาย
 เป็นครั้งคราวเกี่ยวกับความรู้ภาษาบาลีและคัมภีร์ต่าง ๆ และเมื่อเราไปถึง
 ประเทศนี้ (สยาม) ก็โปรดให้สุภาพระภิกษุออกเป็นฆราวาสเสียหลายพันรูป
 ฐานไม่มีความรู้ลึกซึ้งเพียงพอ แมกของสอบไล่คือ ออกหลวงสุรศักดิ์ชายหนุ่มอายุ
 ราว ๒๔ ถึง ๓๐ ปี เป็นบุตรชายของออกพระพิพิธราชา

แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่า เจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นผู้ให้สีก
 พระเนร อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญคือมีการสอบพระปริยัติธรรมจริง เพื่อให้ปรากฏว่า
 ภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้เพียงไร เมื่อปรากฏว่าภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้ถึงขั้นที่กำหนด
 พระมหากษัตริย์ก็ยกย่องให้สมณศักดิ์และพระราชทานนิตยภัตเป็นการส่งเสริมการศึกษา
 พระปริยัติธรรม^๒

✓ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม ๑, หน้า ๕๑๒.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่อง
 การสอบพระปริยัติธรรม", ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, (พระนคร:
 โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๒๔๐.

การสอบพระปริยัติธรรมนั้นนอกจากจะไ้ผลก็คือการไ้ชายฉกรรจ์เข้ามาเป็น
แรงงานในทางราชการ เพิ่มขึ้นแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม
เพื่อสืบพระศาสนาให้ยั่งยืนสืบไปด้วย

การสอบ เป็นการ แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยให้ถูกต้องฉฉิธาน
และไวยากรณ์บาลี ก็นำให้ว้ความที่แปลในพระไตรปิฎกนั้นด้วย และโดยที่ทางการ เป็นผู้จัดการ
และอำนวยความสะดวกให้ว้การสอบ จึงมักเรียกกันว่า "การสอบแปลพระปริยัตินามหลวง" หลักสูตร
การสอบที่เพิ่มขึ้นเป็นครั้งแรกกำหนดไว้ดังนี้

- เปรียญตรี   สอบแปล   พระสุตตันตปิฎก
- เปรียญโท   สอบแปล   พระสุตตันตปิฎกและพระวินัย
- เปรียญเอก   สอบแปล   พระสุตตันตปิฎก พระวินัยและพระอภิธรรม*

ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการสอบพระปริยัติธรรมเสียใหม่ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จากหลักสูตรการสอบเดิมที่แบ่งเป็น ๓ ชั้น หรือ
๓ ประโยค เป็นการสอบแบบ ๕ ประโยค ทั้งนี้ สันนิษฐานไ้ว่าเป็นเพราะความประสงค์
จะให้ภิกษุสามเณรมีความรู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะการสอบโดย
แบ่งเป็น ๓ ชั้นนั้น ความรู้เห็นจะไม่สู้แตกฉานนัก เพราะบางครั้งผู้เข้าสอบอาจจับฉลาก
เลือกถูกคัมภีร์ที่เป็นหลักสูตรสำหรับการแปลง่าย ๆ ได้ ส่วนการแบ่งขอยชั้นตอนการสอบ
ให้ละเอียดขึ้นนั้นทำให้ผู้สอบมีกำลังใจที่จะสอบเลื่อนชั้นไปเรื่อย ๆ

กำหนดหลักสูตรการ เรียนและการสอบพระปริยัติธรรมใหม่ดังนี้
ประโยคที่ ๑ - ๓   สอบแปล   คัมภีร์ธรรมบท   ต้องสอบให้ไ้ได้ในคราวเดียวกัน
ทั้ง ๓ ประโยค   มิเช่นนั้นต้องเริ่มสอบตั้งแต่
ประโยค ๑ ใหม่ในการสอบคราวต่อไป   ผู้สอบไ้
นับเป็นเปรียญจัตวา หรือเปรียญสามัญ

---

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒ - ๒๔๓.

- ประโยค ๔ สอบแปล คัมภีร์มังคลัตถที่ป็นชั้นต้น สอบได้นับเป็นเปรียญตรี
- ประโยค ๕ สอบแปล คัมภีร์สารัตถสังคห สอบได้นับเป็นเปรียญโท
- ประโยค ๖ สอบแปล คัมภีร์มังคลัตถที่ป็นชั้นปลาย จัดเป็นชั้นเปรียญโทอยู่
- ประโยค ๗ สอบแปล คัมภีร์ปฐมสมันต์ปาสาทิกา สอบได้นับเป็นเปรียญเอกชั้นสามัญ
- ประโยค ๘ สอบแปล คัมภีร์วิสุทธิมรรค สอบได้นับเป็นเปรียญเอกชั้นกลาง
- ประโยค ๙ สอบแปล คัมภีร์สารัตถที่ป็น สอบได้นับเป็นเปรียญเอกชั้นสูง^๑

สถานที่สอบคือพระอารามต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช ในกรณีพิเศษก็มีพระภิกษุซึ่ง เป็นพระบรมวงศานุวงศ์เข้าสอบด้วย ก็อาจไปรคเกล้า ๆ ให้สอบในพระบรมมหาราชวัง^๒

ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริเห็นว่า การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมได้เจริญขึ้น จึงโปรดฯ ให้กำหนดเวลาสอบไว้ ๓ ปีต่อหนึ่งครั้ง ซึ่งก่อนหน้านั้นยังไม่มีกำหนดระยะเวลาการสอบไว้แน่นอน แต่ก็ไม่ได้กำหนดตายตัวนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกเป็นสำคัญ

คุณค่าที่สังคมไทยได้ให้กับผู้มีความรู้ความสามารถนั้นเห็นได้อย่างชัดเจนจากกำหนดทำเนียบศักดิ์นาของนักพรตและผู้นับถวษาที่ได้กำหนดไว้ดังนี้

- สามเณรธรรมเสมอนา ๓๐๐ สามเณรคามิไคฐุธรรมเสมอนา ๒๐๐
- ภิกษุธรรมเสมอนา ๖๐๐ ภิกษุมิไคฐุธรรมเสมอนา ๔๐๐ พระครูธรรม
- เสมอนา ๒,๕๐๐ พระครูมิไคฐุธรรมเสมอนา ๑,๐๐๐^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒ - ๒๕๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^๓ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕) หน้า ๓๑๕.

จากทำเนียบศักดินาที่ไ้กำหนดไว้นี้ แล้งถึงค่านิยมที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงมี
 คอภิกษุที่มีความรู้ทั้งยัง เป็นการส่งเสริมและบับบังคับให้ภิกษุสามเณรสนใจใฝ่ศึกษาหาความรู้ด้วย
 ศักดินาของพระครูบูรพธรรมเทียบเท่าเจ้ากรมพระอัครราชขวาและเจ้ากรมพระอัครราชซ้าย คือ
 เสมอณา ๒,๕๐๐ แมแต่ศักดินาของพระครูยุโธธรรม คือ เสมอณา ๑,๐๐๐ ก็เทียบเท่ากับ
 ศักดินาของปลัดทูลฉลองกรมวัง ปลัดทูลฉลองกรมสัสดีซ้ายขวา แล้งถึงการยกย่องผู้มี
 ความรู้และทรงคุณธรรมเป็นค่านิยมของสังคมไทยมาแต่โบราณ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับโปรดใ้ ญาติโยมของภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญและได้เลื่อน
 เป็นพระราชาคณะพ้นจากการ เป็นไพร่สม ไพร่หลวง และพระราชทานใ้เป็นโยมสงฆ์ และ
 ถาพระราชาคณะนั้นลาสิกขาบทก็โปรดใ้รับราชการไ้ตามใจสมัคร ดังปรากฏใน
 พระราชพงศาวดารว่า

ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนคริ์ท้าวชกโยงพระวงศานุวงศ์และ
 ข้าราชการ เสรมีผู้ผู้พิพททำบุญใ้ทาน สร้างวัดวา อาราม มีเทศนา ว่างเจ้า
 และขุนนางตามชาวบานชาวแพเป็นอันมาก ถึงคราวไลหนังสือพระสงฆ์ ก็ไ้ไ้เป็น
 เปรียญเอก โท ตรี คราว ๑ เป็นอันมาก ถาพระสงฆ์ไ้แปลคำภีร์ เป็นเปรียญ
 และพระเปรียญไ้เปลี่ยนเป็นพระราชาคณะแล้ว ญาติโยมที่ศกทุกช่ไ้โดยาก เป็น
 ไพร่หลวง ไพร่สมอยู่ก็ไ้ โปรดพระราชทานใ้เป็นโยมสงฆ์ ถาลาสิกขาบทแล้ว
 จะไปทำราชการอยู่ในกรมไ้ก็ไ้โปรดใ้ตามใจสมัคร ๒

นอกจากสังคมจะใ้การยกย่องแก่พระสงฆ์ที่มีความรู้ และทางราชการไ้ส่งเสริม
 ใ้พระสงฆ์ชวนชวายเอาใจใ้การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแล้ว ทางศาสนจักรเองก็มี
 บทบัญญัติในพระวินัยว่าใ้ผู้ใหญ่ที่อุปสมบทใหม่ต้องถือนิสสัย คือการอยู่รับการฝึกอบรมจากอุปัชฌาย์

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕ - ๒๑๗.

๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓,
 (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, ๒๔๗๗), หน้า ๔๕๕. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทาน
 เพลิงศพมหาอำมาตย์โท พระยาไ้พลย์สมบัติ)

หรืออาจารย์จนกว่าจะมีความรู้ความสามารถปกครองตนเองได้ เป็นเวลาอย่างน้อยที่สุด ๕ ปี บทบัญญัตินี้เป็นเหตุให้สมาชิกของคณะสงฆ์ได้รับการศึกษาอบรมอย่างเดียวกัน เป็นการศึกษาที่มีลักษณะโน้มไปในทางที่เป็นแบบแผนและมีชีวิตอย่างนักศึกษาที่สมบูรณ์ขึ้น โดยมีนิสัยรวมอุปนิสัยหรืออาจารย์คนเดียวกันหลายรูป ได้รับการถ่ายทอดทั้งความรู้ในพระธรรมวินัย การอบรมความประพฤติ และการมีส่วนร่วมในชีวิตสังคม ซึ่งในปัจจุบันบทบัญญัตินี้คง สืบทอดและหลงเหลืออยู่ในรูปของพิธีการ เท่านั้น

ดังนั้น ในสมัยโบราณจึงถือว่าการสอบพระปริยัติธรรมเป็นเรื่องสำคัญมาก เจ้าอาวาสที่ครองพระอารามหลวง เมื่อใดทราบข่าวว่าจะมีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้น เมื่อไร หากวัดของตนไม่มีนักเรียนที่ทรงภูมิความรู้พอที่จะเข้าสอบ ก็จะชวนชาวบ้านนักเรียน จากวัดอื่นมาเพื่อเสนอชื่อเข้าสอบ เป็นเปรียญของวัดนั้น เพราะมีคติถือกันมาแต่โบราณว่า บรรดาพระภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่ในพระอารามหลวงไต่อยู่เสนาสนะของหลวง และได้พระราชทาน นิตยภัตเป็นคณาหารมิให้ของอนาถรรณใจเรื่องกินอยู่ จะได้ตั้งหน้าตั้งตาเล่าเรียน พระธรรมวินัยสืบอายุพุทธศาสนา และเพื่อเป็นการเฉลิมเกียรติยศของสงฆ์วัดนั้น^๒ พระสงฆ์ จึงมีหน้าที่ศึกษาตามที่สังคมมุ่งหวัง คือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและการถ่ายทอด ความรู้ให้กับสังคม

---

^๑พระมหาประยุต ปรยุโต, "พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต," ประชุมทางวิชาการ เรื่องพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย เนื่องในโอกาสการศึกษาระหว่างชาติ ๑๖ - ๒๔ สิงหาคม ๒๕๑๓, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๔๒ - ๒๔๓.

^๒สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๘๕.

การศึกษาของพระราชาในสังคมไทย

สถาบันหลักที่ทำหน้าที่สั่งสอน ปกอบรม ถ่ายทอดความรู้ ความชำนาญ ทัศนคติ และ ประสบการณ์ให้กับกุลบุตรในสังคมไทยโบราณมีอยู่ ๓ สถาบัน คือ

๑. ปราสาทราชมนเฑียร เป็นที่ประทับของประมุขของประเทศ เป็นศูนย์กลาง การปกครองประเทศ เป็นแหล่งความรู้ คลังปัญญา บ่อเกิดวัฒนธรรม กิจกรรมต่าง ๆ จึง จำเป็นที่พระมหากษัตริย์จะต้องส่งเสริมการศึกษาในราชสำนัก เพราะความจำเป็นด้านอักษรวิธี และศิลปวิทยาการต่าง ๆ ที่จะใช้ในการบริหารการปกครองประเทศ โดยการอุปถัมภ์นักปราชญ์ ราชบัณฑิตให้รวบรวมและแต่งคัมภีร์ตำราต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อเป็นเครื่อง แสดงการสนับสนุนศาสนาเพื่อการอบรมสั่งสอนด้านศิลปวิทยาการ ซึ่งสามารถแพร่หลายสู่ ประชาชนได้โดยมีวัดเป็นตัวกลาง

๒. สถาบันทางศาสนา คือวัด เป็นแหล่งเผยแพร่การปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมทาง พุทธศาสนา สำหรับการศึกษาค้นคว้าศึกษานั้นจะต้องมีการศึกษาเล่าเรียนทั้งภาษาบาลีและ ภาษาไทยและอักษรขอมควบคู่กันไป ซึ่งมีการสอนภาษาเหล่านี้ขึ้นในวัดโดยไม่จำกัดประเภทของ ผู้เรียน พระสงฆ์ สามเณร เด็กวัด เด็กบ้าน ก็มีโอกาสดูศึกษาด้วย ทั้งนี้โดยถือว่าเป็นปัจจัย แห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาเมื่ออายุครบบวชเรียน และเพื่อประสาทความรู้ด้านอักษรศาสตร์ สำหรับผู้สนใจ อันถือว่าเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งที่พระภิกษุพึงให้แก่สังคม

๓. สถาบันนครเขมร ซึ่งเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาซึ่งพึงจะจำกัดขอบเขต และถ่ายทอดเฉพาะบุคคลในวงศ์ตระกูลเท่านั้น

สถาบันทั้ง ๓ นี้มีความสัมพันธ์ร่วมกันในการถ่ายทอดความรู้ให้กับสังคมในลักษณะที่ สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นองค์การที่สนับสนุนโดยมีการใช้จ่ายพระราชทรัพย์อย่างมากมาย ในการสร้าง บำรุง ปรับปรุงพระวิหาร โบสถ์ อารามต่าง ๆ การสร้างชำระพระไตรปิฎก การส่งเสริมศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การส่งเสริมการศึกษา พระปริยัติธรรม การพระราชทานนิศยภัต การพระราชทานสมณศักดิ์ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นการ ส่งเสริมและบำรุงการศึกษาของสามัญชนโดยทางอ้อมโดยผ่านวัดซึ่งเป็นแหล่งให้ความรู้การศึกษา

แก่งค้มไทยในระดับดังกล่าวได้อย่างกว้างขวาง วัดจึงมีอิทธิพลในด้านการส่งผ่านทัศนคติ
 ด้านการเมือง การปกครอง ในรูปของการปลูกฝังความจงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็น
 ประมุขของชาติ การถ่ายทอดความรู้ด้านอักษรวิธี วิชาชีพ ถ่ายทอดทัศนคติ ความเชื่อให้กับ
 กุลบุตรในฐานะปัจเจกชน นอกจากนี้วัดยังมีอิทธิพลต่อสถาบันครอบครัว โดยบุคคลที่ได้รับการ
 ถ่ายทอดอิทธิพลความเชื่อ โลกทัศน์ และทัศนคติต่าง ๆ จากวัดนั้นยอมรับแนวความคิดนั้นมาใช้
 ในการกำหนดรูปแบบ ความสัมพันธ์ ตลอดจนความคิดเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติ วิธีดำเนินชีวิตของ
 บุคคลในครอบครัวของตน เนื่องจากรัฐยังไม่มึนโยบายจัดการศึกษาให้แก่ราษฎร / การศึกษา
 แบบโบราณของไทยจึงมีวัตถุประสงค์ด้านพุทธศึกษาและจริยศึกษา คือมุ่งการอ่านออกเขียนได้
 เรียนเลข ศีลธรรม และพุทธศาสตร์

เนื้อหาหลักสูตรที่มุ่งศึกษาในสังคมไทย มี ๓ ประเภท คือ

๑. การศึกษาด้านอักษรวิธี เป็นการศึกษาเบื้องต้นสำหรับพระราชวงศ์และบุตรหลาน
 ข้าราชการขุนนาง มีการเล่าเรียนกันในเขตพระราชฐาน ตามคำหน้าที่ประทับของเจ้านายสตรี
 ฝ่ายใน เป็นการเรียนร่วมกันทั้งเด็กชายหญิงที่มีคามารคานำเข้ามาถวายในสังกัดของเจ้านายสตรี
 ส่วนใหญ่เริ่มตนเรียนตั้งแต่อายุยังน้อย คือประมาณ ๓ - ๗ ขวบ นอกจากนี้ยังมีการเล่าเรียน
 ตามบ้านเรือนขุนนางข้าราชการที่มีฐานะจ้างครูมาสอนที่บ้าน สำหรับบุตรหลานราษฎรสามัญนั้น
 ไปศึกษาเล่าเรียนกับภิกษุสงฆ์ตามวัดโดยการถวายตัวเป็นศิษย์วัด การบวชเณร หรือการเล่าเรียน
 ไปกลับ เด็กพวกนี้จึงเริ่มตนเรียนช้ากว่าเด็กที่เกิดในวงศ์ตระกูลชั้นสูง เพราะจะต้องเจริญ
 เติบโตพอสมควรและอยู่ในวัยที่สามารถจะปรนนิบัติรับใช้อาจารย์ หรือสามารถเดินทางไปกลับ
 ระหว่างวัดกับบ้านได้ ซึ่งอายุการเล่าเรียนของกุลบุตรจะอยู่ระหว่าง ๗ - ๑๐ ขวบขึ้นไป เพราะจะ
 เด็กเติบโตพอที่จะบวชเป็นสามเณร เป็นลูกศิษย์วัด หรือเดินทางไปกลับระหว่างวัดและบ้านได้
 การศึกษาด้านอักษรวิธีนี้เป็นปัจจัยหนุนเนื่องไปสู่การศึกษาวิชาความรู้ชั้นสูง ๆ
 ต่อไปของบุคคลชั้นนำ ส่วนสามัญชนนั้นส่วนใหญ่มุ่งการเรียนรู้อักษรวิธี และเป็นการ
 เรียนรู้เพื่อเตรียมการสำหรับการอุปสมบท และเป็นเครื่องมือในการศึกษาพุทธศาสนามากกว่า

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ,

(พระนคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๔), หน้า ๘ - ๑๑.

ที่จะใช้ในการประกอบอาชีพ เพราะราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม จึงมักเชื่อกันว่าการเรียนหนังสือไม่ก็มีส่วนให้สามารถปรับปรุงทักษะและเทคนิคในด้านการผลิตไว้แต่อย่างใด จึงไม่มีความต้องการที่จะรู้หนังสือให้ลึกซึ้งและยังมีทัศนะวาทูไปก็ไม่พินว้วพินควาย มีสามัญชนเป็นส่วนน้อยที่ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเลื่อนระดับฐานะทางสังคม โดยผ่านการศึกษจากวัด บุคคลเหล่านี้จะต้องมีความรู้และทักษะด้านภาษาสูงพอสมควร ซึ่งหมายความว่า จะต้องใช้เวลาศึกษานานพอใช้ วิธีการที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมที่สะดวกที่สุด คือ การบวช ซึ่งบางครั้งพระราชกณะที่ทรงความรู้อาจจะลาผนวชออกมารับราชการ โดยท่านเองก็ไม่ได้กระหนักรหรือวางเป้าหมายมาก่อนว่าจะใช้การศึกษาจากวัดเป็นเครื่องมือ ในการเลื่อนฐานะทางสังคมของตน แต่การเลื่อนไหวดังกล่าว เป็นไปโดยอัตโนมัติ เป็นที่ว่าพระสงฆ์ซึ่งลาผนวชอันอาจเนื่องจากความเบียดนายใน สมณเพศเมื่อลาผนวชแล้ว ในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถด้านหนังสือจึงเป็นโอกาสที่จะทำให้เข้ารับราชการในฐานะและตำแหน่งที่มีหน้าที่ทำได้ เพราะเหตุที่การศึกษาค้นอักษรวิธีจนถึงขั้นเป็นผู้มีความรู้คึ้นน ก่อนข้างมีติดจำกั้อยู่ในหมู่ชนชั้นผู้ปกครอง แต่จากระบบราชการที่ต้องการผู้มีความรู้ด้านอักษรวิธีสูงพอควรมีจำนวนมาก จึงเปิดโอกาสให้สามัญชนสามารถไขความรู้ความสามารถของตนเป็นเครื่องมือในการยกระดับฐานะของตนเองได้ โดยผ่านการศึกษจากวัดที่มีการสอนพระปริยัติธรรมเป็นเครื่องรับรองความรู้

มีขุนนางผู้ใหญ่หลายท่านซึ่งที่เคยดำรงตำแหน่งพระราชกณะมาก่อน เช่น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) กิษย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงผนวช ท่านสามารถสอบได้เปรียญ ๗ ประโยค และบวชอยู่นานถึง ๑๑ พรรษา และได้สึกเป็น

พระยาอนุমানราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน และการศึกษาเรื่องประเพณีไทย,
(พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๔๕๓.

สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ เข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กเวรศักดิ์ เป็นผู้ช่วยกรมพระ
 อาลักษณ์และว่าที่เจ้ากรมอักษรพิมพการ เป็นพระยาสุนทรโวหารในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้แต่งตำราเรียน ๗ เล่ม ของไทย คือ ตำราชุดคุณลบทบวรพกิจ เจ้า
 พระยายมราช(ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ~~ไปต่างประเทศ~~ เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ ๗ ปี สอบพระปริยัติธรรมได้
 ประโยค ๑ - ๓ หลังจากการว่างการสอบสนามหลวงมานานถึง ๑๔ ปี และไม่พบพระสงฆ์
 หรือแผนภูมิทดสอบพระปริยัติธรรมในครั้งนั้นได้ พระยาโฆวาทกรกิจ(แก่น โฆวาทสาร)
 พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) ล้วนเป็นผู้ทรงความรู้ทางพระปริยัติธรรมมาก่อน
 ทั้งสิ้น จากการศึกษาที่ภาคเอกชนผู้มีความรู้ทางวิชาหนังสือในหน่วยราชการของไทย จึงมีผู้ศึกษา
 ลาเพศออกมารับราชการกันมาก ในรัชกาลที่ ๔ ถึงกับได้มีประกาศควบคุมการลาผนวช
 โดยการจำกัดพระที่สึกออกมาให้รับราชการได้เฉพาะในกรมพระอาลักษณ์ กรมธรรมการ
 กรมราชบัณฑิต กรมสังฆการี เท่านั้น ซึ่งเป็นกรมกองที่เกี่ยวกับความรู้ด้านหนังสือและ
 ศาสนา ทั้งนี้โดยเหตุผลว่าเพื่อเป็นการกีดกันไม่ให้มีการลาสิกขา ลาเพศกันมาก เพื่อเป็นการ
 ทำนุบำรุงพระศาสนาใหม่สิ่งที่มีความรู้และเป็นกำลังสำคัญในพุทธจักร และเป็นการดำรงรักษา
 สถานภาพและอิทธิพลของกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองในการควบคุมหน่วยราชการที่มีความสำคัญ คาน
 การเมืองและเศรษฐกิจของชาติไวเช่น กรมมหาดไทย กลาโหม คลัง เป็นกรมสามัญ
 และเป็นกรมหลักของระบบการปกครองราชการตั้งกล่าวไว้ ความว่า

ครั้นบัดนี้เดี๋ยวนี้พระราชอาณัติ พระครู ฐานานุกรม เปรียญบางองค์ที่โลกิฆัสสย ใจมักบาป แสวงหาเตลวดลายศตายุเดี๋ยวเดียวเที่ยวประจบผากตัวในเจาขุน นางใจ ตัวเป็นคุณกว้างขวางในกรมมหาดเล็ก กรมพระกลาโหม กรมท่า คอยคิดเห็นว่า ทานเหล่านั้นมีบุญวาสนาจะช่วยกราบทูลพระกรุณาให้สลักออกมาเป็นขุนนางในตำแหน่ง กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า แดงโคแดงหนึ่งโค ก็ซึ่งพระราชอาณัติ ฐานานุกรม เปรียญรูปใดคิดคั่งนั้นคงไม่คุ้มประสงคแล้ว อยากคิดเคยเห็นอยู่เปล่า เพราะว่าจะต้องพระราชประสงค์แต่คนที่มีความดีคุณเป็นบุตรขุนนางในตำแหน่ง กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า ไม่ต้องพระราชประสงค์ คนชาววัดเป็น พระยา พระ หลวง ขุนหมื่น ในกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า พวกชาว วัดนั้นควรจะเป็นขุนนางใดแต่ในกรมลูกขุน กรมพระอาลักษณ์ กรมธรรมการ กรม ราชบัณฑิต กรมสังฆการีเท่านั้น ซึ่งชาววัดมิใช่บุตรมีชาติตระกูลคิดเลือกสนกันไปใน กรมอื่นนอกจาก ๕ กรมนี้แล้วไม่ใครเลยเป็นอันขาด ขอพระราชอาณัติ พระครู พระ ครูฐานานุกรม เปรียญทั้งปวงจงทราบความตามพระราชบัญญัตินี้เทอญ

๒. การศึกษาวิชาชั้นพหุตามตระกูล แบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ

๒.๑ ระดับชั้นผู้ปกครอง เนื้อหาวิชาการศึกษา คือ ขนบราชประเพณี และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน แหล่ง การศึกษาคือ สำนักปราชญ์ราชบัณฑิต และการเรียนรู้โดยประสบการณ์จากการเฝ้าแทน หรือคูตัวอย่างการปฏิบัติของราชการจากตระกูลของตน

๒.๒ ระดับสามัญชน มุ่งการศึกษาค้นคว้าวิชาที่เป็นการถ่ายทอดความรู้กันภายใน วงศ์ตระกูลเป็นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง และการศึกษาจากพระสงฆ์ผู้ทรงคุณความรู้ ในวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดโดยเปิดเผยแก่ชนทั่วไป เช่น วิชาช่างเขียน ช่างปั้น ลงรักปิดทอง ช่างไม้ ช่างปูน ช่างทอง ช่างเขียน ฯลฯ เพราะความรู้ของพระสงฆ์

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๕๖ - ๒๔๐๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

คุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๕๕.

สมัยก่อนไม่ได้จำกัดขอบเขตเฉพาะท่านพระปริยัติธรรมเท่านั้น ท่านยังมีความรู้ในวิชาด้านการช่างต่าง ๆ ที่ติดตัวมาก่อนผนวช และการฝึกฝนในระหว่างการบวช เพราะท่านไม่ต่องกังวลเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพ จึงมีเวลาฝึกฝนเรื่องช่างศิลป์ไปด้วยในตัว เพื่อประโยชน์เกี่ยวกับวัดเป็นเหตุใหญ่ ผู้ที่อุปสมบทแล้วก็ต้องช่วยงานวัด เช่น การซ่อมแซมวัด การเสมีน การรักษาพยาบาล ชาวบ้านที่บวชอยู่เป็นเวลานานพอควร หากมีความรู้ความชำนาญในกิจการงานนั้น เมื่อลาสิกขาจึงเป็นวิชาชีพได้ พระยาอนุমানราชชนได้เล่าถึงการเล่าเรียนวิชาของสามัญชนในสมัยก่อนไว้ว่า

ถ้าว่าโดยสามัญเด็ก ๆ ลูกชาวบ้านเมื่อเรียนเขียนอ่านตัวพยัญชนะและแจกลูกถึงแม่ เกยแล้ว อาจารย์ก็ให้อ่านหนังสือเช่น เรื่องพระมาลัย ยิ่งไม่ทันไรครูคงลาพระอาจารย์กลับไปด้วยบ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนาหรืออาชีพอื่นที่พ่อแม่ทำอยู่ ถ้าพ่อแม่มีกำลังอยู่บ้างก็ให้ลูกเรียนต่อ คราวนี้เป็นเรียนหนังสือซ่อม จนอายุครบบวชแต่ก็มีบรรพชาเป็นเณรเรียนธรรมวินัยต่อไป ในตอนนี้อาจมีโอกาสเรียนเลขธรรมดา หรือหาเลขที่ใช้อยู่ในวิชาโหราศาสตร์ และเรียนเขียนเครื่องหมายบอกเงินตรา เครื่องหมายช่างขนช่างแรม ตลอดจนเรียนแต่งกลอนหรือเรียนบาลี แต่ทั้งนี้เน้นไปตามใจสมัคร จะเรียนไฉนหย่อนอย่างไรก็ได้แต่ความรู้ของอาจารย์หรือถ้าไม่สมัคร เพราะต้องการจะเรียนวิชาชีพเฉพาะ เช่น โหราศาสตร์ คณิตศาสตร์ แพทย์ ช่างวากูเขียนหรือช่างอื่น ๆ ก็ต้องชวนชวนไปสืบหาอาจารย์เรียนเป็นพิเศษ อาจารย์ที่เวลานี้อาจเป็นพระสงฆ์อยู่ในวัดเดียวกัน หรือต่างวัดก็ได้

ความรู้ความสามารถของสงฆ์ที่มีอยู่รอบตัวนั้น เป็นที่ตระหนักของอุปถัมภ์ครองและราษฎรเป็นอย่างดี ดังปรากฏในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ว่า ได้มีพระราชดำรัสให้วัดทั้งหลายใน

พระยาอนุমানราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเทศไทย,

หน้า ๘๓๕.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕ - ๒๒๖.

ในหัว เมืองและกรุงเทพาจกบญ์พระสงฆ์เป็นช่างทองรูปพรรณ ช่างเงิน ช่างหุงกระจก
ช่างตีเหล็ก ฯลฯ เพื่อว่าหากมีความต้องการช่างสำหรับสร้างพระพุทธรูปหรือเจดีย์จะได้มีนค
พระเหล่านั้นมาช่วยราชการได้ ถึงความมา

นิมิตพระสงฆ์สามเณรที่เป็นช่างทองมาช่วยทำฉลองพระ เคชพระคณกับพวกช่างทอง
ของหลวงใหญ่แล้วโดยเร็วทันพระราชมประสงค์ เหมือนอย่างพระสงฆ์สามเณรที่เป็น
ช่างเขียน ช่างปั้นปูนเผา แดกอน ๆ มากี่เคยนิมนต์มาช่วยช่างหลวงเขียน ปั้น
พระอุโบสถ วิหาร แดวมาเป็นหลายพระอารามหลวงจนบญ์ริวายหรือพระช่างก็ยง
ปรากฏมาเท่าทุกวันนี้

นอกจากนี้ยังมีการสอนศิลปะป้องกันตัว อันถือว่าเป็นวิชาที่ลูกผู้ชายไทยควรจะรู
และเพื่อจะได้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการป้องกันประเทศ เนื่องจากสภาวะที่ต้องทำสงคราม
รบทัพจับศึกอันเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอ จากประวัติของเหี้ยนวรรณที่ได้เล่าไว้ว่า เมื่อตน
อายุได้ ๑๐ ขวบได้ไปอาศัยอยู่ที่วัดใหม่บางขุนเทียน ประมาณปลายรัชกาลที่ ๓ ได้ฝึกฝนวิชา
มวยและไสยเวทต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ล้ามัญชนอาจมีโอกาส เลื่อนฐานะทางสังคมของ
ตนได้หากมีความสามารถในดานการรบ

จะเห็นได้ว่าสถาบันทางศาสนาของไทยนั้นมีบทบาทสำคัญในเรื่องวิชาความรู้แนว
ต่าง ๆ เช่น วิชาหนังสือ วิชาช่าง ศิลปะป้องกันตัว การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ สามารถ
ทำประโยชน์ให้กับบ้านเมืองควยการ เสริมสร้างคุณภาพของประชากร เพื่อสนองความต้องการ
ของบ้านเมืองได้

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๘๔ - ๒๔๐๔, หน้า ๕๒

๒ อัจฉรา กาญจนโม, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.
๒๓๒๕ - ๒๓๘๔)" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๓๓.

๓. การอบรมสั่งสอนค่านิยมจริยธรรม กิริยามารยาท การสืบทอดขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นเรื่องสำคัญและจริงจังมากสำหรับสังคมไทยโบราณ โดยถือว่าเป็นหลักและแนวทางในการครองชีวิตที่ดี การฝึกอบรมค่านิยมจริยธรรมจึงหมายถึงการ เลี้ยงดูเด็กให้เขากันได้กับหลักธรรมความประพฤติที่ดีในตัวในสังคมนั้น คติการ เน้นเรื่อง คุณธรรมนี้เป็นเป้าหมายในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตของสังคมไทยโบราณ ชาวบ้านและชนชั้น สูงได้รับการอบรมเสมอมาด้วยการบวชพระ โดยเชื่อว่ามาตรฐานของจรรยาและความประพฤติ ที่ตั้งมาขอมมาแต่อดีต ต่างก็มุ่งหวังคุณค่านี้จากการศึกษาจากวัดที่นอกจากจะมุ่งให้เป็นผู้มี ความรู้ด้านอักษรศาสตร์แล้วก็คือการมุ่งให้ เป็นคนดีมีคุณธรรม

นี่จึง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ราษฎรนิยมฝากลูกหลานให้ไปเรียนหนังสือที่วัด เพื่อให้พระ อบรมสั่งสอนคตินิยม จรรยา มารยาทแก่นุทรหลานของตน -นอกเหนือจากถาวร เลขาเรียน วิชาหนังสือและศิลปวิทยาการต่าง ๆ ด้วย เชน หนังสือ "โบราณศึกษา" ของพระยาปริยัติธรรม ธาดาในมาศิกที่ ๘ เรื่องขอบังคับการ เรียนหนังสือกล่าวถึงระเบียบข้อบังคับ ขอบเขตต่าง ๆ มีการฝึกกิริยามารยาท การเล่าเรียน การทำโทษ การเคารพ ความกตัญญู ซึ่งชาวบ้าน เห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตที่ดี ดังความว่า

ไหว้คุณบิดามารดาที่ได้อุปถัมภ์บำรุง เลี้ยงมาตั้งแต่เด็กจนใหญ่ด้วยการถนอมกลมเกลี้ยง บ่อนขาว อานน้ำทุกค่ำเช้า เวลาลุกเป็นไขตกเนื้อตกใจรีบรอนชวนชวามหามคมมอหยุก ยามารักษา ครั้นลุกรความสอนอย่างสอนทุกโลกก็แดงตั้งใหม่ชื่อเสียดูญ เรียกรองปรากฏมา แลวตั้งใจใหญ่ลูกเล่าเรียนวิชาตามใจใหญ่คือ มีให้คบเพื่อนฝูงที่ชั่วร้ายซึ่งจะชักพาไปในทาง ที่ชั่ว ลูกนั้นวายากสอนยากจนต้องเอาไปฝากวัด แต่ลูกยังอาลัยเพื่อนฝูงจนร้องไห้ คิด ยอยากจะกลับก็เกรงอาจารย์ทวน ครั้นเวลาเขาทานเรียกมาเขียนหนังสือสั่งขวัญหายกลัว

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็คไทย, ๒๕๑๖),

จะถูกเขียน จนหน้ามีคำขวัญออกมาว่าก้นน้ำล้างหน้า แล้วกลับเข้าไปใหม่ คิดถึง
ความโง่เขลาเวลานั้นช่างกระไร แต่เขียนโน้มนามาเป็นสามเดือนยังไม่ได้ออก คิดอยู่
ตัวที่ฐานะ ฐานันตั้งใจดูสาเหตุแห่งเรื่องเขาก็จำได้ ทานให้เขียน ก ข จำได้ตั้งตัว
ออกแล้วเขียนจนตลอดจนไปตั้งเกย ในระหว่างนั้นทานเขียนคำพยาน ๆ พอทนาย
ถูกบางโคกดับคล้าย ทานให้อานสุบินต่อไป เรื่องราวในสุบินนั้นอานไปไกลความสลัด
ใจและมีศึขขึ้นเป็นอันมาก เพราะเป็นเรื่องทุกข์ยากของมารดากับบุตร

การ เน้นถึงคุณค่าด้านจริยธรรมนี้ไม่มีเฉพาะแต่การศึกษาในวัดเท่านั้น ในสังคมไทย
โดยทั่วไปก็ถือคติการอบรมด้านจริยธรรมและศีลธรรม ซึ่งจะสังเกตได้จากความคึกของกวีที่แทรก
อยู่ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่น นันทโศภนพิศตรคำหลวง มหาชาติคำหลวง พระมาลัยคำหลวง
เสื่อไคนันท์ ฯลฯ ลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า "ข้าพเจ้าได้ฟังเพลงเห่เรือของพวกนี้พายนึ่งมีผู้แปล
ให้เข้าใจกระพรวนกระแทนพอจับเนื้อความได้ ส่วนเพลงละครที่ข้าพเจ้าเคยกล่าวถึงนั้นล้วนเป็น
เพลงอบรมศีลธรรม" นอกจากนี้การฝากบุตรหลานให้ไปศึกษาเล่าเรียนที่วัดนั้นยังเป็นการ
เตรียมตัวเพื่อการอุปสมบทเมื่ออายุครบบวชเณร และบวชพระอีกด้วย / การบวชเรียนจึงเป็น
ช่วงเวลาอันสำคัญของชายไทยที่จะไต่ผ่านขบวนการศึกษาธรรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อนำ
ไปสู่ลักษณะของความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและให้ความสำคัญมากในสังคมไทย
ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงเล่าเรื่องการศึกษาของพระเจ้าลูกเธอ ที่มี
ระเบียบมาแต่ในรัชกาลของพระพุทธรักษาโลก ซึ่งอาจเป็นการถามอย่างสมัยอยุธยาว่า

พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, (พระนคร :
โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๐๕), หน้า ๔๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี-
หลวงบรรพตสุภาวดี ๕ มีนาคม ๒๕๐๕)

ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
(พระนคร : สำนักพิมพ์ภาวณา, ๒๕๑๐), หน้า ๕๑๒.

ระเบียบการศึกษาของพระราชาคณะ เมื่อเรียนจบอักษรสมัยเบื้องต้นแล้ว พอพระชันษาถึง ๑๘ ปี ต้องออกทรงผนวชเป็นสามเณร เพื่อศึกษาศิลกรรมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเจริญพระชันษาถึง ๒๑ ปี ต้องทรงผนวชเป็นภิกษุเพื่อศึกษาพระศาสนาและวิชาชั้นสูง (จัดเป็นการศึกษาระดับสูงสุด คือ ระดับอุดมศึกษา) อีกครั้งหนึ่ง จึงนับว่าสำเร็จการศึกษาแก่นั้นไป

คตินิยมในเรื่องของคุณธรรมอันเป็นอิทธิพลจากพุทธศาสนานี้ยังได้ครอบคลุมถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ ในลักษณะที่ภาพพจน์ของกษัตริย์นั้นจะต้องเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยหลักทศพิธราชธรรมและหลักจักรวรรดิจักร เป็นลักษณะของธรรมราชาที่เน้นอำนาจในทางที่ชอบธรรมจึงจะเป็นที่ยอมรับของประชาชน การอบรมด้านศิลปกรรมจรรยาจึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญของสังคมไทย

วิธีการสอน การเรียน และตำราเรียน

วิธีการเรียน การสอน การถ่ายทอดความรู้ ทักษะคติ โลกทัศน์ในสังคมไทยมีหลายรูปแบบ เช่น

การศึกษาและการถ่ายทอดความรู้โดยผ่านสื่อทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิธีการถ่ายทอดที่ได้ผล และกระทำกันอย่างแพร่หลายที่สามารถแทรกซึมสู่วิถีการดำเนินชีวิตของราษฎรและกระทำได้ในโอกาสที่กว้างขวางกว่าการศึกษาโดยผ่านทางอักษรวิธี ในวิธีการและรูปแบบเช่นนี้ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญคือวัดที่พระสงฆ์ท่านจะกระทำโดยผ่านกิจกรรม เทศนา การอบรมสั่งสอน ใ้ห้คำแนะนำปรึกษา การแสดงธรรม ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ที่สามารถถ่ายทอดสู่ราษฎรทุกระดับชั้นได้ ส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารถ่ายทอดความเชื่อโลกทัศน์ที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางศาสนา การใช้หลักธรรมเป็นเกณฑ์ในการดำเนินชีวิต เช่น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ราชานาถ, ความทรงจำ, หน้า ๑๕ - ๑๖.

หลักไตรลักษณ์ อันเป็นความจริงที่ปฏิเสธไม่ได้ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนุตตา ซึ่งหมายความว่า
 สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงแท้ เป็นทุกข์และไม่มีตัวตน การมุ่งคำสอนของพระพุทธองค์เป็นสรณะ ค่านิยมที่
 เคนของพุทธศาสนาคือความเชื่อในเรื่องบุญกรรมหรือกฎแห่งกรรม หลักธรรมเชื่อเช่นนี้
 สรุปลงออกมาได้คำพูดที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ความเชื่อในเรื่องนี้ชาวไทยได้อธิบาย
 ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง เช่น เคราะห์ดี เคราะห์ร้าย ทุกข์ สุข พุทธิกรรม
 คือความเชื่อดังกล่าวจึงออกมาเป็นรูปของการทำบุญ สะสมบุญ เพื่อเป็นทุนส่งผลที่ดีให้แก่ตน
 ในชาติต่อไป

การถ่ายทอดความรู้โดยผ่านตัวหนังสือ ลักษณะของการเล่าเรียนเป็นการบอกหนังสือ
 และท่องจำโดยที่ครูอาจารย์บอกความรู้มาเท่าไรผู้เรียนก็กลับมาท่องจนจำได้ ครูผู้สอนจะสอบ
 ทานจนแน่ใจว่าจำได้จึงจะบอกความรู้ใหม่เพิ่มให้เรียกว่าการท่องหนังสือ ดัง พระยาปริยัติธรรม
 ธาตุชาติได้เล่าไว้ในหนังสือเรื่อง "โบราณศึกษา" ว่า

ตั้งแต่บัดนั้นแล้ว ๒ โมงไปนี่ แต่เป็นการกำหนดเรื่องช่วยสำเนียงอ่านท่องมนต์ของนักเรียน
 ทั้งหลาย ฝ่ายพระที่ท่องหนังสือก็ออกไป ที่ต่อแล้วก็ไม่เล่าเรียนท่องมนต์ไป ฝ่ายการ
 ที่เขียนก็เขียนไป เขียนจนแล้วอ่าน ที่ต่อก็ออกไป ต่อแล้วท่องมนต์ ฝ่ายเด็กที่เขียนก็เขียน
 ไป ที่ต่อก็ออกไป ต่อแล้วท่องมนต์ ที่เขียนไม่ได้ต้องจับมือให้เขียน ว่ากันขรมไป ตลอด
 บริเวณวิทยาลัย

ลักษณะการเรียนการสอนไม่มีการแบ่งชั้นเรียน หรือกำหนดอายุของผู้เรียน ทั้งนี้
 ขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนบุคคลว่าแต่ละคนจะเรียนรู้อะไรได้มากแค่ไหน ซึ่งการถ่ายทอดความรู้โดย
 วิธีนี้ ยังไม่กระทั่วกันแพร่หลายนักในสังคมโบราณ ที่อัตราการรู้หนังสือเนือยและมีที่จำกัด ✓

พระยาปริยัติธรรมธาดา; โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, หน้า ๑๕.

อยูคามวัง บ้านขุนนาง ข้าราชการชั้นสูง และวัดที่พระจะสอนหนังสือไต่กันน้อย เพราะ
 คงเป็นวัดที่มีความพร้อมในลักษณะของการมีพระที่มีความรู้พอที่จะสอนและคงตั้งอยู่ในท้องที่
 อุดมสมบูรณ์และเป็นชุมชนหนาแน่นพอสมควร การถ่ายทอดความรู้จึงจำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นผู้
 บักรรองและผู้นำทางศาสนาเท่านั้น

กำหนดเวลาเรียน โดยปกติเมื่อเลยเวลานั้นตั้งแต่ ๒.๐๐ น. ไปแล้ว เป็นเวลา
 เวลาเรียนของนักเรียนทั้งภิกษุ สามเณรและศิษย์วัด ช่วงเช้ามักเป็นการคัดหนังสือ หัดอ่าน
 หัดเขียน พอ ๑๐.๐๐ น. นักเรียนรุ่นพี่ก็จะทำการหุงต้มคักน้ำจัดการเตรียมอาหารเพล
 เวลา ๑๑.๐๐ น. เป็นเวลาอาหาร เวลา ๑๑.๓๐ น. ก็เรียนต่อ แต่เวลาพวกนี้ครูมัก
 จำไว้กันหมด เหลือแต่เด็ก บางครั้งก็มีครูรองคอยกำกับดูแลบ้าง นักเรียนฝึกแต่การหัดเขียน
 อ่านท่องบท เวลา ๑๓.๐๐ น. - ๑๔.๐๐ น. อาจารย์จะต้นและมาตรวจดูว่าที่คัดหนังสือ
 ให้นักเรียนไปตอนเช้านี้จะจำได้ถูกต้องแม่นยำแค่ไหน ใครใดแล้วก็คัดหนังสือให้อีก
 กลาวคือ เวลาเช้า มักเป็นการเรียน ท่องบท เวลาบ่ายก็เน้นการตรวจข้อเคมเรื่อยไป
 จนถึงเวลา ๑๖.๓๐ - ๑๗.๓๐ น. จึงเลิกเรียน วันโกนหรือวันขึ้นเจ็ดค่ำหยุดเวลา ๑๕.๐๐ น.
 วันพระหยุดเรียนทั้งวันและมีวันหยุดคามพิธีทางศาสนา

ตำราเรียน แบบเรียนเล่มแรกของไทย คือหนังสือจินดามณี ที่มีการแข่งขันใน
 รัชสมัยพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดเกล้าฯให้พระโหราธิบดีแต่งขึ้นเป็นแบบเรียนสอนอ่าน
 และเขียน กลาวถึงกำเนิดอักษร อักษรสามหมู่ ลักษณะตัวสะกด วรรณยุกต์ วิธีใช้ ส
 ค ษ ไ ม มวน ไมมลาย แต่เน้นการกลาวไว้อย่างสั้น ๆ เพราะส่วนใหญ่มุ่งคานการแต่ง
 คำประพันธ์ต่าง ๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนต่าง ๆ แบบเรียนนี้ได้ใช้มาตลอด

จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนี่ยังมีวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา เช่น สมุทโฆษคำฉันท์ ภาพยนตร์มหาชาติ พระมาลัยคำหลวง เสือโคคำฉันท์ ฯลฯ ได้ใช้เป็นแบบสำหรับคัดอ่านหนังสือให้เด็กอ่าน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีผู้แต่งตำราเรียนเพิ่มมากขึ้น ที่ควรกล่าวคือ

หนังสือประถม ก กา ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งในสมัยใด หนังสือเล่มนี้เป็นแบบเรียนภาษาไทยก่อนที่จะมีการแต่งแบบเรียนมูลบทบรรพกิจในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือประถม ก กา นี้แต่งเป็นคำกลอน และกวีนิพนธ์ เนื้อหาโดยทั่วไปว่าควยลักษณะวิธีการเล่าเรียนหนังสือ กิจวัตรของศิษย์วัด สิ่งใดควรกระทำ หรือควรละเว้น จัดเป็นการสอนจรรยา มารยาท ไปในบทเรียนด้วย เริ่มต้นด้วยบท โนม พุทชาย สิทธิ สระ พยัญชนะ มีการแบ่งตัวอักษรพวกตามฐานที่เกิด และแบ่งเป็นอักษร สามหมู่ สอนการผันวรรณยุกต์ ไปจนถึงการแจกแม่ต่าง ๆ ตั้งแต่ แม่ ก กา ถึง แม่ เกย เมื่อนักเรียนรูกฎเกณฑ์แล้วก็ต้องอ่านหนังสือสำหรับฝึกอ่านให้คล่อง คือหนังสือประถม ก กา หักอ่านที่แต่งเป็นกาพย์ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ผู้แต่งมุ่งให้นักเรียนได้เรียนรูการสะกดการันต์ เป็นคำ ๆ ไป สังเกตได้จากถ้านำเอาคำของแต่ละแม่ตั้งแต่แม่ ก กา ถึงแม่ เกยมารวมไว้เป็นบท ๆ ไป คำกลอนในแม่หนึ่ง ๆ ว่าเรื่อง เรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. คำกลอนแม่ ก กา ว่าควยเรื่องนมัสการพระ ครู อาจารย์ บิถามารคำ
๒. คำกลอนแม่ กน ว่าควยลักษณะวิธีการเรียนหนังสือ สอนให้นักเรียนสนใจ การเรียน
๓. คำกลอนแม่ กบ ว่าควยความคารวะยินดีต่อการเรียน ไม่ลบหลู่ครูอาจารย์
๔. คำกลอนแม่ กก ว่าควยการเล่าเรียนอักษรวิธีหนังสือไทยโดยสังเขป
๕. คำกลอนแม่ กง ว่าควยการเล่าเรียนวิชาในขณะที่เป็นเด็ก เมื่อโตขึ้นจะได้ รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ

- ๖. คำกลอนแมกก ว่าควยการปรนนิบัติอาจารย์ การดูแลรักษาวัค การเตือนสติตนเอง
- ๗. คำกลอนแมกม ว่าควยศีล ๑๐ ประการ
- ๘. คำกลอนแมกเกย ว่าควยคนเขลาเรียนมาจนถึงแมกเกยแล้วยังอ่านหนังสือไม่ออก
- ๙. คำอ่านระคนมาตราวาควยการชมไม้ ชมเขา ชมปลา ชมนก
- ๑๐. คำอ่านระคนมาตราวาควยขอแนะนำสั่งสอนในการเล่าเรียน
- ๑๑. คำอ่านระคนวาควยรูวิชา แล้วรู้สึกตัวคิดถึงคุณอาจารย์ เป็นต้น

ในหนังสือประถม กกา ยังอ้างถึงตำราโบราณที่เห็นการศึกษาวิชาวิธีของไทยไว้ควย เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราหมอยา วิชาเสมียน ตำราเลขโจทย การค้าขาย และตำราช่างทอง

ประดุมมาลา พระเทพโมลี (ฟัง) เป็นผู้แต่ง ทานคำรังสมณกัณฑ์เป็นที่พระราชทานคณะวัคธาชบวระ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ หนังสือเล่มนี้แต่งเป็นภาพยสุรางคนางค์ ภาพยานี และภาพยฉบับตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเริ่มตั้งแต่แม ก กา จนถึงแมกเกย อธิบายหลักการเรียนภาษาไทย หลักไวยากรณ์บาลี และการแต่งคำประพันธ์ นอกจากนี้ยังอธิบายวิธีอ่านและเรียนหนังสือขอม ยังมีคำกลอนสอนเด็กแทรกอยู่เป็นตอน ๆ ควย เริ่มตนควยบทนะโม แล้วตามควยสระ ๒๐ ตัว พยัญชนะ ๔๔ ตัว

ใบดูจวรรณ สุนทรางกูร, วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๐๘), หน้า ๑๕ - ๑๖.
 พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, หน้า ๒๕.

น โน พุทธยาสีหิ	อ อา อิ อี อี อี อู อุ
ฤ ฎา ฤ ฎา	เอ แอ ไอ โอ โอ เอ้า อ้า อะ
ก ข ฃ ค ฅ ฆ ง	จ ฉ ช ซ ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ
ด ต ถ ท ธ น	บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ศ ษ ส ห พ อ ฮ
ถ ถา ถี ถี ถี ถี ฎ ฏ	เก แก โก ไก โก เกอ ก้า กะ

ตัวอย่างคำกลอนในแม่บท

กุมารอ่านเขียน	ไทม์หน้าเรือน	เพ็ญเพ็ชรพูนผล
ก กา กอนเกล้า	หมั้นเลาหมั้นบน	อย่าไคฉงน

จำจนเจใจ

พระยาปริยัติธรรมธาดาได้อ่านยกย่องหนังสือเล่มนี้ไว้ในโบราณศึกษาว่า "ประถมมาลาที่พระเทพโมลี (พืง) วัดราชบูรณะแต่งขึ้น เป็นหนังสือโบราณ ปราศอุโฆษเชยสรวิเสริญ ยกย่องมาก และได้เป็นหนังสือปรากฏคุณวิชาแก่กุลบุตรมาหลาย ๑๐ ล้านคนแล้ว ควายเป็นโบราณตำราวิชาอยู่ตลอดพระราชาอาณาจักร"

สุบินทกุมาร ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง สันนิษฐานว่าคงแต่งในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือต้นรัตนโกสินทร์ แต่งเป็นกาพย์สำหรับสวด เรียกว่ากลอนสวด ซึ่งเป็นที่นิยมกันในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ เนื้อเรื่องมีว่า สุบินทกุมารมีพ่อเป็นพราน

หนังสือเรียนปฐมมาลา โคลงกลบทโคลงภาพ วิธีคำนวณเลข สูตรเลข โจทย์ต่าง ๆ
แลตำรานางสงกรานต์ ตำรากลวง ตำราเสกาะ เกราะหี (พระนกร : โรงพิมพ์วิจิตรรินทร์บริษัท,
ร.ศ. ๑๑๓), หน้า ๓๐.

^๒พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, หน้า ๒๘.

ทำบาปฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาก เมื่อตายไปแล้วต้องตกนรก เมื่อสุบินทกมารรบกวนเป็นพระก็สามารถช่วยให้อัปขันธ์สวรรค์ได้ และในขณะที่ยังเจ็ดนั้นสุบินทกมารโอบวาทเป็นเนรตังแต่อายุ ๗ ขวบ ผลบุญนี้ไ้ช่วยให้แม่ไมคองตกนรก

เนื้อเรื่องหนังสือเล่มนี้สอนให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่ว่า การบวชเป็นการสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่ เนื้อเรื่องสนุกอ่านแล้วเพลิดเพลิน มีคติสอนใจ หนังสือนี้เป็นหนังสือหักอกานเพื่อจะใ้ค้อานหนังสือให้สองชั้น เป็นการสอนความประพฤติ และศาสนาไปค้วยในตัว

จินตคามณี เล่ม ๒ กรมหลวงวงศาธิราช สนิท) เป็นผู้พิมพ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๒ เพื่อสั่งสอนพระราชโอรสของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กวดวดถึงการแก่งอักษร การแจกแม่ การกูนอักษร การแต่งคำประพันธ์ เป็นการแต่งเลียนแบบปฐมจินตคามณี เล่ม ๑ ของพระโหราธิบดี แต่ดัดแปลงแก้ไขใหม่ให้เหมาะสมกับสมัย ในคำอธิบายที่งายขึ้น เนื่องจากจินตคามณี เล่ม ๑ ที่แต่งโดยพระโหราธิบดีนั้น ยากแก่การศึกษาสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้ด้านภาษามาลีประกอม

นอกจากหนังสือทั้ง ๕ เล่มที่กล่าวมาแล้ว ยังมีหนังสือสำหรับให้นักเรียนฝึกอ่านอีกหลายเล่ม เช่น รามเกียรติ์ อีเหนา เลือโคคำจันท์ อนิรุทธคำจันท์ ลิลิตเพชรมงกุฎ มหาเวชสันดรชาดก ฯลฯ พระยาอนุমানราชชนไ้ค้ออธิบายถึงสาเหตุที่นิยมฝึกอ่านโดยอานหนังสือที่เป็นคำกลอนว่า

๑) เบญจวรรณ สุนทรางกูล, วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย, หน้า ๑๖ - ๑๗.

๒) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

หนังสืออ่านมุกนิยมนั่งสวดที่แต่งเป็นคำกลอน เพราะมีสัมผัสคล้องจองอ่านเอา
ความเอาใจ คุ้มเหตุหนังสือรุ่นก่อนที่เหลือสืบมาจนทุกวันนี้จึง เป็นพวกกลอน
สวยมากกว่าคำร้อยแก้วและความเรียง เมื่ออ่านได้ก็แล้วก็ได้ความหนังสือ
แล้วต่อไปก็เรียนหนังสือจนสามารถอ่านหนังสือพระมาลัย และหนังสือใบลาน
ที่เป็นตัวขอมได้ จึงได้ชื่อว่าเรียนจบหลักสูตรหนังสือวัด

นอกจากความรู้ด้านอักษรวิเศษแล้ว เนื้อหาในหนังสือสอนอ่านเหล่านี้ เป็นเรื่อง
ราวที่สนุกสนาน ชักจูงใจให้เด็กอยากอ่านอยากรู้ แต่ก็สอดแทรกชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติ
ความเชื่อทางสังคม การปกครองและศาสนาไว้อย่าง

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาของสงฆ์และฆราวาส

การศึกษาทั้งของฆราวาสและสงฆ์ในสังคมไทยโบราณ มีความเกี่ยวเนื่องกันมา
โดยตลอดทั้งในสถานการศึกษา เนื้อหาสาระ และหลักสูตร ยังคงมาจากแหล่งใหญ่แหล่ง
เดียวกัน คือ วัด และวัง ดังนี้

สถานศึกษา สถานศึกษาของฆราวาสและบรรพชิตยังคงมีที่มาจากสถาบันหลัก
ของสังคมแหล่งเดียวกัน คือ วัดกับวัง ซึ่งตามวังหลวงวังเจ้านั้น นอกเหนือไปจากการสั่งสอน
ความรู้ด้านอักษรวิเศษและศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ให้กับพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลาน ข้าราชการ
ขุนนางชั้นสูงแล้ว ยังได้จัดสถานที่เหล่านี้เป็นที่ของพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณรด้วย

ในแนวกว้างแล้วทั้งสงฆ์และฆราวาสล้วนได้รับการศึกษาจากวัด เป็นแหล่งใหญ่และวัด
 ทั่ว ๆ ไป เป็นแหล่งให้ความรู้ด้าน อักษรวิธี ปรัชญาธรรมและวิชาต่าง ๆ ให้แก่กุลบุตรและ
 พุทธสาวก

ครูผู้สอนนั้นไม่ได้จำกัดแค่พระภิกษุสงฆ์ สรีว่าผู้ที่มีความรู้ด้านพระปริยัติธรรมก็อาจ
 บอกหนังสือพระไตรปิฎก พระที่มั่งคั่งความรู้ในศิลปวิทยาการชั้นสูงและวิชาช่างก็อาจ เป็นอาจารย์แก่เจ้า
 พระวงศ์และบุตรข้าราชการและกุลบุตร บางครั้งฆราวาสก็ให้ความสนใจกับการศึกษาพระปริ-
 ยัติธรรม ดัง เช่นพระมหาดรรชนีราชาสีโททรง "เรียนพระวินัยพระอภิธรรมโดยโลกาจารย์
 มีพรหมณี และกาบส เป็นต้น"

การเรียนพระปริยัติธรรมจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพระสงฆ์สามเณร เท่านั้น แม้ใน
 สมัยรัตนโกสินทร์ก็มีฆราวาสสมัครเข้าสอบแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวงด้วย ดังปรากฏ
 อัครราชธานีระหว่างผู้เรียนและผู้สอนปริยัติธรรมใน พ.ศ. ๒๓๕๑ อันเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระนั่ง
 เถาเจ้าอยู่หัว ซึ่งจำนวนของฆราวาสที่เข้าเรียนพระปริยัติธรรมนั้นอยู่ในอัครราชธานี
 พอกว่ร ดังนี้

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิษณุโลก, "ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย
 (พิษณุโลก : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๐.

ตารางที่ ๑ อัตราร้อยละระหว่างผู้เรียนและผู้สอนปริยัติธรรมในพ.ศ. ๒๓๕๑

ชื่อวัด	ผู้สอน	พระสงฆ์	สามเณร	คฤหัสถ์
วัดบวรนิเวศ	๒๔	๕๑	๒๘	๔๔
วัดเครือวัลย์	๕	๒๓	๔	๑๕
วัดบรมนิวาส	๒	๘	๖	๖
วัดคอกไม้	๔	๑๐	๖	๗
วัดสี่จีน	๒	๖	๒	๑
วัดเขมาภิรตาราม	๑	๑	๒	—
วัดไชยพฤกษ์มาลา	๑	๑	๒	—

ที่มา : อัจฉรา กาญจนมัย, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา...", หน้า ๑๗๑.

เนื้อหาสาระและหลักสูตรในการศึกษา ทั้งของฆราวาสและสงฆ์อยู่ในแนวเดียวกัน คือ การศึกษาภาษาไทย ภาษาบาลี หนังสือขอม จริยศาสตร์ พุทธศาสตร์ ลักษณะความรู้ และโลกทัศน์ของบรรพชิตและฆราวาสที่ได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งเดียวกันจึงไม่แตกต่างกันเลย กลับมีความต่อเนื่องกันในแง่ที่ว่าชาวบ้านทั้งหลายถือว่าการศึกษาระดับมูลฐาน ที่การศึกษาคาถา อักขรวิธี เป็นเครื่องมือและเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมและการบวชเรียนในบวรพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม และถือกันว่าวัดเป็นแหล่งวิชาชั้นสูง และแห่งศึกษาพระศาสนา ซึ่งชายไทยควรมีโอกาสเข้าศึกษาโดยการบวชเรียนเมื่ออายุครบอุปสมบท ผู้ที่ไค่มานขึ้นตอนของการศึกษาดังนี้ เหมือนกับการสำเร็จการศึกษาชั้นสูงเทียบได้กับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์, ความทรงจำ,

จากการที่สามัญชนโดยทั่วไปต้องพึ่งพาวิถีในกิจกรรมด้านการศึกษา การที่ครูผู้สอน
 เป็นพระ สถานที่เรียนเป็นวัด ทำให้สภาพแวดล้อมของผู้เรียนเป็นการ เน้นถึงคุณคาของจริยธรรม
 เป็นการอบรมศีลธรรมจรรยาโดยการปฏิบัติ เพราะสภาพแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกทางการ
 เรียนจริยศึกษาในปัจจุบันที่กำหนดให้เป็นวิชาเรียนวิชาหนึ่งโดยตรง อันเป็นการเรียนรูทาง
 ทัศนีย์ รูปลักษณะการปลุกฝังค่านิยมจริยธรรมนี้ทั้งการอบรมสั่งสอนโดยตรงและโดยอ้อมที่แทรกอยู่
 ในตำราเรียนของไทยโบราณแทบทุกเล่ม โดยจะขึ้นต้นคถยบทนมัสการ เมื่อจะเริ่มเรียน
 หนังสืออาจารย์จะสอนใให้อ่านค่านมัสการ เช่น "นโม พุทธาย สิทธิ" คำนโมเป็นคำขึ้น
 ต้นในบทนมัสการทางพุทธศาสนา. แสดงให้เห็นชัดถึงอิทธิพลของศาสนาต่อการเล่าเรียน ที่
 แมแต่จะเริ่มคนเรียนหนังสือก็ท่องระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียก่อน
 และการฝึกเขียนก็เป็นการฝึกมารยาททางสังคมให้ขบึกขบคย พระยาศรีสุนทรโวหารได้เล่าไว้
 ใน "โนวธิีสอนหนังสือไทย" ว่า "นักเรียนชั้นแรกนั้น เมื่อแรกเรียนนะโมนั้นถ้าจะว่ายังไม่
 เป็นวิชาหนังสืออย่างไร เป็นแต่ฝึกหัดความคารวะเท่านั้น" นี่เป็นจุดประสงค์อันหนึ่งของผู้ปกครอง
 ในการที่นำเด็กไปฝากพระ เพื่อให้ท่านอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท และจากความเชื่อที่ว่าการ
 เริ่มตนคถยบทนมัสการจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้เรียนทำให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาค่าขึ้นต้น
 หรือหน้าของวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ของไทยก็จะขึ้นต้นคถยบทนมัสการเช่นกัน กังที่พระปรียติธรรม
 ชาติกากล่าวไว้ว่า

หนังสือไทยนต้องสอนให้เรียนนะโมก่อน บังคับให้เล่าให้จำได้แล้วให้บับสระ ๒๐ ให้
 เขาใจเสียงสั้นเสียงยาว ถาว่าซึ่งให้เลานะโมนี้ประสงค์อะไร ถาว่าประสงค์จะให้
 รุจักสระ ๒๐ คือ อะ อา อี้ อึ
 จะใหญ่จักพระ ๒๑ ทำไมจึงไม่ให้อู่อะ อึ อึ .... เกดแต่ให้เลานะโม
 พุทธาย สิทธิ ถยทำไมเลา ถาว่าขอนี้เป้นลัทธิของนักปราชญ์ไทยคถบูรณถาถนถือว่า

พระยาศรีสุนทรโวหาร, วิธีสอนหนังสือไทย, (พระนตฺร : โรงพิมพ์สามมิตร,
 ๒๕๐๕), หน้า ๖. (พิมพ์เป็นอนุสรณในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีหลวงบรรหารศุภวาท,
 ๕ มีนาคม ๒๕๐๕)

การเล่าเรียนวิชาทั้งปวง ถ้าใดคำว่ามีสการพระไตรรัตน์หรือคำไหว้ครู ขึ้นก่อนแล้ว
 ก็เป็นสวัสดิมงคลแก่ผู้เรียนแล เป็นความประสิทธิ์ให้สำเร็จในวิชาตามที่ตนเล่าเรียน
 ด้วยธรรมเนียมนี้ คนโบราณท่านนับถือมาช้านาน ผู้ใดที่ใดเล่าเรียนพระปริยัติมากจน
 สิ้น เกศคุณเลิศ พระคณิศรจนารายทานจะแต่งคัมภีร์ปริยัติใด ๆ สูงจะมีค่านมัสการ
 พระพุทธ พระชินรม พระสงฆ์ แลสรรเสริญครูอาจารย์ของท่านทุก ๆ พระคัมภีร์
 ธรรมเนียมนี้คึกคักมาจนถึงนักปราชญ์ ซึ่งเป็นกวีคึกคักกลอนหนังสือไทย จะแต่งเรื่อง
 ใด ๆ มักจะเริ่มตนเป็นค่านมัสการก่อนแล้วจึง เต้นตามเรื่องทีประสงคจะแต่ง เป็น
 อย่างนี้โดยมากจนสิ้น เกศคุณเลิศ ซึ่งท่านเอานะโมมาตั้ง เริ่มหนังสือไทยนี้ ก็เป็นความ
 ลัทธิคติโบราณเช่นดังวาทัน ฤททว่า นะโม พุทธายะสิทธิ์ นี้แปลว่ากระไร, แถว่า
 แปลเป็นสูงอย่าง อย่างหนึ่งว่า, นะโม ความนอบน้อมค่านับ, พุทธชยะ แก่พระมู
 ครัสร์ ผู้คืนเบ็กบาน อีกอย่างหนึ่งว่า นะโม, ข้าพเจาขอนอบนอมไหว้กราบ พุทธชยะ
 เพื่อให้ข้าโคตรัสร์ แลคืนเบ็กบานในการเล่าเรียน สิทธิ ขอจงสำเร็จเกิดเพราะเป็น
 ความนมัสการขอพระ ฉะนี้ ท่านจึงเอามาตั้งไว้ข้างตนการเล่าเรียน

อย่างไรก็การ เรียนของชาววาส ยังไม่มีการสอบวัดผล การวัดผลคงมีแต่การสอบ
 พระปริยัติธรรมสนามหลวงเท่านั้น ที่น่าสนใจ คือ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสที่ได้
 เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรียังราชสำนักพระนารายณ์นาราชไค้วิจารณ์วิธีการสอนของพระว่า

สอนองค์ศีล และสอนให้ทราบเรื่องตำนานพระสมณโคตมบรมพุทธเจ้า อันเป็นศาสนา
 แห่งสงฆ์ทั้งปวง ไม่มีกฎหมาย และไม่มียุทธศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง สอนกันในวัด
 หนึ่ง คนอาจารย์สอนให้ศิษย์เรียนมาลี

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^๒ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๑, หน้า ๒๖๑.

จากข้อวิจารณ์นี้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะการศึกษาของไทยที่ได้รับจากวัดเป็นแหล่งใหญ่ นั้นเป็นคุณค่าด้านอักษรศาสตร์และจริยธรรม การเรียนการสอนยังอนุโลมตามแนวประเพณี ไม่มีการศึกษาในเรื่องธรรมชาติวิทยา การค้นคว้า หรือ ความคิดริเริ่มดังที่ ลาลูแบร์ ยังได้วิจารณ์การแพทย์ของไทยไว้อีกด้วยว่า

หมอสยามไม่พยายามที่จะศึกษาสรรพคุณของตัวยาแต่ละชนิดนอกจากจะถือเอาตำรับที่บิดาตายายสั่งสอนกันต่อมาเท่านั้น และเขาจะไม่ปรับปรุงแก้ไขตำรับนั้นแต่ประการใดเลย หมอสยามมีทุกพะวงถึงลักษณะอาการเฉพาะโรคแต่ละโรค แมกระนั้นก็ยังบ่าวัดให้หายไปได้มิไฉนอยู่ ทั้งนี้ก็เพราะชาวสยามไม่ค่อยคิดเครื่องคองของเขามากนัก จึงเป็นเครื่องช่วยให้พ้นภัยจากโรคที่รักษาให้หายไต่ยากเป็นอันมาก แต่เมื่อเมื่อถูกโรครายรมหนักกำลังจะวางยาแล้ว หมอสยามก็ไม่เว้นที่จะโทษว่าเพราะคนไข้ถูกคุณไสยจึงไม่มีทางรักษาด้วยโอสถขนานใด ๆ ใดไปนั้นทีเดียว

ทั้งยังได้วิจารณ์ถึงสาเหตุที่ทำให้การช่างของไทยไม่เจริญว่าเป็นเนื่องจากการถูกปิดกั้นจากระบบการสักเลกเกณฑ์แรงงาน กล่าวคือ

ควยเหตุที่ชายฉกรรจ์ต้องไปทำงานหลวงเสียปีละ ๒ เดือน และบ่อยครั้งก็ไม่แน่แท้ว่าจะถูกเกณฑ์เพียงชั่ว ๒ เดือนเท่านั้น จึงไม่มีใครหันไปไหนในประ เทศนี้ที่จะกล้าแสดงตนว่าเป็นช่างผู้ชำนาญในวิชาใดวิชาหนึ่ง ควยเกรงว่าจะถูกใช้ให้ทำงานฉลองพระเดชพระคุณไปชั่ววันชาติ โดยมิได้รับค่าตอบแทนประการใดเลย และโดยเหตุที่บรรดาเลกทั้งหลายถูกจ่ายให้ไปทำงานจิปาถะ ทุกคนจึงต้องชวนชวายนึกปรือตนให้รู้จักทำงานเป็นอย่างโน้นนคอย่างนี้หน่อย พอให้หลังพนหวายเท่านั้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๘.

การศึกษาของไทยยังไม่เจริญก้าวหน้าถึงขั้นที่จะมีการสอนเรื่องกฎหมาย ซึ่ง ลาลูแบร์ เห็นว่าจำเป็นต่อการปกครอง และการดำเนินชีวิตของราษฎร การศึกษาสำหรับ มวลชนโดยวัดนั้นยังไม่เน้นถึงความเป็นชาติไทยโดยการศึกษาพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน และเกิดความสามัคคีระหว่างชาวไทยตามเมือง ต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐยังไม่ตระหนักว่าการให้การศึกษแก่ราษฎรเป็นหน้าที่ของรัฐ และยังไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพของประชากรให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐ ทั้งในทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และเพื่อประโยชน์แห่งราษฎรเองแม้รัฐจะยกย่องผู้ มีความรู้ยู่บ้างก็ตาม นอกจากนี้ชาวไทยยังถูกปิดกั้นจากระบบที่มีการเกณฑ์แรงงานไพร่ ทำให้ การศึกษาของสามัญชนไม่อาจเป็นไปได้ไปอย่างสะดวกและต่อเนื่อง

หากจะประเมินความสำเร็จในทางอัตราการรู้หนังสือทั่วไคเป็นผู้ให้บริการค่านนี้แล้ว ไม่ไคผลมากนัก เพราะผู้ที่ศึกษาอยู่ในวัยฉกรรจ์ก็ตองเกณฑ์แรงงานรับราชการ เด็กในวัย เล่าเรียนก็มีเวลาเรียนไม่เต็มที่เพราะตองช่วยเหลือเป็นแรงงานให้กับครอบครัว และตอง ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์ การเรียนการสอนแล้วแต่ความสะดวก ซึ่งสังฆราชปาลเลกัวซ์โลกลาว ว่า ท่านไคพบว่าเด็กที่อยู่คานระหว่าง ๘ - ๑๐ ปีนั้นจะมีผู้สามารถอ่านหนังสือออกแค รอยละ ๒๐ และเขียนหนังสือออกเพียงรอยละ ๑๐

การศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เป็นภาระ ของวัดค่างวัดค่างก็อบรมสั่งสอนราษฎรตามความรู้ความสามารถของตน ชาคการร่วมมือ ประสานงานกันเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ การศึกษาของไทยเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี จึงหยุดนิ่งกับที่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นการถ่ายทอดความรู้ตอ ๆ กันมาโดยไม่มีการพัฒนา

สังฆราชปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย เลม ๑, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๒๐), หน้า bob.

คนหาความรู้เพิ่มเติม ความก้าวหน้าและการเคลื่อนไหวทางการศึกษามีอยู่บ้างก็ในสมัย
พระบรมไตรโลกนาถ พระนารายณ์มหาราช พระเจ้าบรมโกศ แต่ก็เป็นไปในทางวรรณ-
กรรม และศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามก็ หากพิจารณาในแง่ของจุดมุ่งหมายที่ตั้งคม
ประสงค์จากการศึกษาและอบรมจากวัดคือการฝึกอบรมชำระจิตใจ การปลูกฝังศีลธรรม
จรรยา ให้กับประชาชนแล้ว นับได้ว่า การศึกษาคำแนะนำประเพณีโบราณนั้นประสบความสำเร็จ
สำเร็จ เป็นอย่างมาก เป็นลักษณะถดถอยที่ด้อยอาศัยกันในสังคมไทย และมีช่วงที่ยาวนานใน
ประวัติศาสตร์

ความเคลื่อนไหวทางการศึกษาของไทย

การศึกษาของไทยในรูปแบบเดิมเริ่มมีความเคลื่อนไหวอย่างน่าสนใจในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยพระองค์ได้โปรดให้สร้างโรงเรียนขึ้นที่ริมประตู
ศรีสุทธร โดยจัดให้เป็นโรงเรียนเลี้ยงอาหาร พระสงฆ์ สามเณร ข้าราชการ มีการ
แจกทานคนยากจน และมีการเทศนาธรรมกับการสอนหนังสือด้วย นับว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐได้
จัดให้มีการสอนหนังสือแก่ราษฎร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะได้รับแรงกระตุ้นจากประเทศเพื่อนบ้าน
ในขณะนั้นคือ ผู้นำของจีนและเวียตนามได้จัดให้มีสถานเ้าการศึกษาแก่ราษฎร และบำรุงการ
ศึกษาโดยตรงแล้ว ในขณะที่ไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อขบวนการด้านการศึกษาอย่างจริงจัง
นัก มีรายละเอียดเกี่ยวกับโรงเรียน ดังนี้

ด้วยโรงเรียนนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้สร้างขึ้นไว้ให้มี
เจ้าพนักงานจัดอาหารและสำหรับคาวหวานเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรและข้าราชการ
ที่มานอนประจำของในพระบรมมหาราชวัง กับทั้งบริจากราษฎรพียงแจกคนชรา
พิการ และมีพระธรรมเทศนา และสอนหนังสือวิชาการต่าง ๆ โดยพระบรมราช
ประสงค์ให้เป็นทิศานุประโยชน์แก่ชนทั้งปวง

เอกสาร เรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลยราชสมบัติครบรอบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๕๑๑, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์มีพระประสงค์จะ ส่งเสริมการให้ความรู้แก่ราษฎรทั่วไป การสอนหนังสือที่โรงเรียนยังคงมีอยู่ แต่ได้เกิด ความก้าวหน้าใหม่ทางการศึกษา คือ การที่พระองค์โปรดให้มีการจารึกวิชาความรู้ต่าง ๆ ลงในแผ่นศิลา เช่น วิชาหนังสือ มีการแต่งคำประพันธ์ต่าง ๆ ความรู้ทางการแพทย์ มี ตำรายา หมอนวด สรีรวิทยา ความรู้ทางภูมิศาสตร์ วิชาต่าง ๆ ฯลฯ โดยโปรดให้ จารึกติดไว้ตามเสา และผนังระเบียงวิหาร ศาลาต่าง ๆ ทั่ววัดพระเชตุพน เป็นการเปิด โอกาสให้ผู้นิยมศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง และทำให้วิชาการต่าง ๆ แพร่หลายมากขึ้น เพราะวัดเป็นแหล่งให้ความรู้อย่างกว้างขวางไม่จำกัดวัย และชาติตระกูล อีกทั้งจากปัจจัย และคุณลักษณะที่วัด เป็นศูนย์กลางของสังคม การส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งความรู้นั้นยอมทำให้ วิทยาการต่าง ๆ ไคแพร่หลายไปสู่ประชาชนได้เร็วและมากที่สุด เพราะผู้คนในสมัยนั้นมัก ส่งวนวิชาความรู้ โดยเฉพาะวิชาชีพของตระกูล และจะถ่ายทอดความรู้กันในวงศ์ตระกูลไม่เปิด เผยแก่บุคคลทั่วไป จากเพลงยาวกลอนสุภาพเรื่องหนึ่งได้แสดงถึงพระราชประสงค์ในการ โปรดเกล้าให้จารึกศิลาวิทยาการต่าง ๆ ไว้ที่วัดพระเชตุพนว่า เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายได้ ศึกษาหาความรู้ เพราะ เกิดความเสื่อมทรามตกต่ำทางความรู้ด้านวิชาหนังสือ ดังนี้

.....
 ชิงทรงพระราชอุทิศประดิษฐ์ประดิษฐ์
 จะเห็นได้ เชนมิปรายแยกคายความ
 กวดยกอน เกาเหลาลูกตระกูลปราชญ์
 ยอมฝึกหัดศึกษาช่างอาลักษณ์
 ทุกวันนี้มีแต่พาลสันดานหยาบ
 จะหาปราชญ์เจียนจะขาดพระมุนีกร
 อัญมณบุตรจะสืบสายไปภายหน้า
 ใหญ่ไผ่ในกุศลผลบุญ
 พึ่งสรองเสพลับปฐุสสุจริต
 สรรางเรื่องเรื่องบุญญาปรีชาชาญ

นอมประณตบุชาพระอาราม
 ประสงค์สำหรับบุรกลอนอักษรสยาม
 พยายามลอกเขียนว่าเรียนรัก
 หึ่งเชื่อวิชาคนผู้คัมภีร์ศักดิ์
 ลานรู้หลักพากยพจนกอบทุกสอน
 ประพฤติบาปไปเสียสิ้นแผ่นดินกระนอน
 จึงขอพรพุทธรูปไตรยาคุณ
 จงปรีชาแจ่มชื่นทุกหมนจน
 อุมามันมณเฝ้าสุธาบาน
 รัชชชอมประกอบบึกจุ เป็นแกนสาร
 สุภาภิตพิศดารหมันอาณ ภิรมย์

เพลงยาวกลอนสุภาพ และกลอนอักษร, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๕), อ้างถึงใน
 เปลื้อง ณ บุตร; ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช,
 ๒๕๕๕), หน้า ๔๔๕.

กรณีนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าอารยธรรมตะวันตกที่เริ่มหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทยเป็น
ปัจจัยกระตุ้นสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง เกรงว่าวิชาการ
ต่าง ๆ ของไทยจะเสื่อมทรามไป จึงโปรดให้มีการจารึกวิชาการต่าง ๆ ลงบนแผ่นศิลาที่คง
ทนต่อคิพฟ้าอากาศและการชำรุดเสียหาย ดังเช่นการโปรดให้สร้างเรือสำเภาโบราณจำลองไว้
ที่วัดยานนาวา ก็ด้วยพระประสงค์เช่นเดียวกันนี้เอง คือ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงลักษณะ
เรือสำเภา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง พระบรมวงศานุวงศ์ ชุนนาง
และราษฎรที่เริ่มเห็นความสำคัญของวิทยาการของชาติตะวันตกได้เริ่มศึกษาภาษาอังกฤษ ลาดิน
วิชาการสมัยใหม่จากพวกหมอสอนศาสนา เจ้านายและขุนนางที่สนใจวิทยาการตะวันตก เช่น
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชทรงสนพระทัยวิชาการศาสตร์ ภาษาลาติน ภาษา
อังกฤษ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์
ทรงศึกษาวิชาการต่อเรือและทหารปืนใหญ่ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงศึกษาวิชาการแพทย์
สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อครั้งเป็นหลวงนายสิทธิ นายเวรมหาดเล็ก (ช่วง
ขุนนาค) ศึกษาวิชาการต่อเรือ ฯลฯ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงมีความคิดเห็น
ว่า ควรจะใ้ปลูกฝังความรู้ความเจริญของวิทยาการต่างประเทศให้แก่พระเจ้านุชาเชอ
และพระบรมวงศานุวงศ์ จากประสบการณ์และความรู้ของพระองค์นั้น ทำให้ทรงตระหนักถึง
ความจำเป็นและคุณค่าที่จะต้องศึกษาวิชาการสมัยใหม่ รวมทั้งภาษาของตะวันตกด้วย เพื่อให้
รู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก ในขณะที่ราษฎรส่วนใหญ่ยังยึดมั่นกับโลกทัศน์และ
ความรู้แบบเก่า กวให้การศึกษาและการสั่งสมสติปัญญาแก่พระราชมวงค์เพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง
และปฏิรูปสังคม เป็นการต่อต้านอำนาจคุกคามจากภายนอกทั้งในด้านการเมือง และ
อารยธรรม พระองค์จึงได้จ้างครูชาวตะวันตกให้มาสอนภาษาอังกฤษและวิทยาการตะวันตก
ให้กับพระราชมวงค์ในพระบรมมหาราชวัง จัดเป็นการวางรากฐานด้านการศึกษาแบบสากลของไทย
ในระยะแรกเริ่ม ซึ่งเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการริเริ่มเปลี่ยนแปลงจากศูนย์กลางแห่งการ

ปกครองและวัฒนธรรมเสียก่อน หลังจากนั้นแล้วการศึกษาจะเริ่มขยายตัวออกจากวังและวัดซึ่งเป็น
สถานการศึกษาเก่าแก่ของไทยไปสู่การจัดตั้งสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาโดยเฉพาะใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.